

DRESCHER J. ATTILA

Szubjektív utószó

Fájdalmas traumánk

s egy másik jubileum kapcsán

DRESCHER J. ATTILA (1950) Tamási

Aktuálisan Tolna megyei lakosként, mondhatni, napi rendszerességgel megyek el a tamási Trianon- emlékmű feketemárvány, adatokkal is ellátott történelmi térképe mellett, s bizony ma is megrendülök olykor, ezt sietek előre leszögezni, miközben igyekeztem – életkoromból is következően – számos forrást, visszaemlékezést elolvasni, amikor Trianon valós okait s főleg lelki utóéletének hosszú történetét tanulmányoztam. Bár mind több a tárgyilagosságra törekvő, okos tanulmány, s ezt a *Trianon 100* jubileumi apropó is elősegítette, rengeteg érzelmi elem, néha „túltöltekezés” vegyül a valós kép megrajzolásába „az embernek sírni volna kedve” mentalitástól az objektívebb s átfogó képrajzolásig, ha közben fáj is a veszteség – hát hogy ne fájna –, bár elismerve bizonyos hibás magyar stratégiákat, előtte s utána is. Azáltal is érintett vagyok, hogy ős-soproniként, a hajdani főreál gimnáziumban (ma Széchenyi István Gimnázium) volt alkalmam idegenforgalmat is tanulva hallani, talán kevésbé a trianoni kényes kérdésekről, inkább a híres soproni népszavazásról, mert erről azért vendégeket vezetve is szólni kellett, ha a tájékozott vagy épp érdeklődő turista rábökött egy-egy település kilátóból is kivehető sziluettjére, s előkerült a várossal itt maradó nyolc község dicsősége(?) is, vagy éppen a Tűztorony utolsó bővítése során a Hűségkapu kialakításának oka, időpontja és rangot adó neve, a máig legendás Civitas Fidelissima... (Én sem tudtam, hogy vannak hasonló nevet kapott települések másutt is, ha mindnek nem is adhattak történelmi ragadványnevet...)

A soproniak máig büszkék a kitüntetett cím sugallta méltóságra, ha cinikusabb vérmérsékletű véleményformálók megkockáztatják is olykor, hogy hol tartana a város, ha akkor átmegy – németnyelvűsége okán is – a „másik térfélre”, s esetleg nem Győrrel küszködik tovább társ-megyenéavadóként, vagy épp a fekvése miatt is ellene irányuló, fejlesztéseket sokáig visszafogó gyanúval... E ketős apropó – a Trianon valós képe iránti igény és a soproni népszavazás pár, talán nem mindenütt közismert eleme – ösztönzött szigorúan szubjektív gondolataim leírására, nem elrugaszkodva a mások által feltárt történelmi alapoktól.

Tamásival kezdtük, nem véletlenül, mert már az ottani emlékmű kapcsán belefuthatunk pár, később is felmerülő – nevezzük így: módszertani – problémába, jelesül a négyzetkilométerek és az adott lakosságrész korrekt számainak hiányába, eltéréseibe. Kutatás közben érthetővé lesz ez is, hisz függ az adathasználó fellelt vagy jónak gondolt forrásaitól és különösen az adatfelvétel/ek időpontjától, ami aztán igen jelentős vagy zavaró eltéréseket okozhat, mert egy-egy történelmi pillanatban száz- ezres különbségek is adódhatnak, pusztán a pillanat kiváltotta hangulattól vagy – nota bene – az elcsatolás időpontjától függően. Néha napok alatt fordult meg a közhangulat s a hovatartozás megvállása a következmények miatti aggodalom miatt, évente meg nem lehet statisztikailag is hiteles népszámlálást tartani...

A tamási emlékművön az alapadatok találhatóak a márványtérképre vésve. Ne feledjük: Tolna megyében, miként Baranyában is, jelentős volt a 20. század első felében a civil belső migráció (olykor a külső is a be- és kitelepítések következtében), s számos személyes és közösségi atrocitás is történt megalázó körülmények között, ide értve a kényszerű lakosság-, település-, állami hovatartozás-cserék mellett az ingatlan-cseréket vagy -elkobzásokat is. Azaz ami 1920. június 4-én, 16 óra 32 perckor elhatározott (bár majd köztes, utólagos apróbb módosítások még kísérték, s nem is minden „győztes” állam parafálta utóbb, ráadásul a döntés 1921. július 31-től vált csak hatályossá), az történelmi fogalommal avultatta az egykori Nagy-Magyarországot, test- és nemzetrészeit vesztő döbbenetes megosztásban, miközben magának mindösszesen 93 030 km² maradt.

A kiemelkedően vegyes lakosságú, bár évezrednyi ideig magyar hovatartozású Kárpátalja 12 800 km²-rel végleg elkerült (hullámozó, nem örömtelien váltakozó gazdaállamaira még röviden visszatérünk), lakosságát változóan 84 és 115 ezer közé tették akkortájt. Románia nagy természe-

tességgel vitte Erdélyt és a Partiumot mint legnagyobb zsákmányt, hivatalosan 102 813 km²-rel. A szinte legvérmesebb, az újszülött Csehszlovákia a Felvidéket kaparintotta meg, elvileg beleértve Kárpátalját s a délnyugatra fekvő Csallóközt is, bár szeretett volna további területeket is (miként Románia is már Kelet-Magyarország elfoglalásának régi álmát dédelgette). A cseh nyereség így is 61 640 km². Már most említésre okot adó tény, hogy az európai külpolitika által alátámasztott s valahol már a második világhégre készülő hatalmak jóváhagyásával megvalósuló 1938-as bécsi döntés utoljára tesz majd igazságot, avagy engedményeket a maradék magyar állam javára, mintha a korábbi lelkifurdalást is kompenzálnák egyúttal..., hogy aztán az ország újra s végleg elveszítse hajdani javait. Pár év múlva a II. világháborút Európában megnyerő Szovjetunió szerzi meg Kárpátalját (míg Moldávia folyamatos dilemmája marad), amit napjaink törtérijában aztán Oroszország birtokol, hogy Ukrajna remélt, de formálisnak tetsző függetlenségével végül ukránná váljon, magyarjaival együtt..., kivéve utóbbiak lelkiségét.

Délvidék/Vajdaság külön számolva 20 829 km², szerb, horvát és szlovén területekkel együtt 42 541 km²-re tehető, mindösszesen s megközelítően – a márványra vésett formában – 63 497 km²... Az Őrvidék 4026 km²-rel került Ausztriához, bár ez is csaknem megmosolyogtató, minthogy a távolibb Olaszország is vitt a javakból, jelesül Fiumét, pompás tengeri kikötönket egy-két ezer magyar lakossal, de micsoda történelemmel és hajózási perspektívával...! S ha mindezt végiggondoljuk, bizony, mintha hívatlan örökösök lakomáján lennének... (Más források más adatokat is említenek, bár csupán pár száz km² eltéréssel.)

Térjünk vissza kicsit a „béke” és bejelentése körüli, nem túl daliás időkre. A jog- és határfosztás megüzenése után nem volt véletlen a megdöbbenést követő s csaknem azonnali módosító törekvések, felhorkanások és felkelések sora. Hol tiltakozás, hol fegyveres harcok, majd a civilizáltabb kimenet esélyével kecsegtető népszavazások igyekeztek enyhíteni az új status quón. Összeségében pár száz km² tért vissza, de a lényegen nem változtatott, még az igazán bátor-ötletes helyi kezdeményezések ellenére sem. Léleksimogató helyi sikerek, népszavazások és a történelmi méltóságot máig mutató eposzi jelzők ellenére sem enyhült a trauma – a Civitas Fidelissima (Leghűségesebb Város) vagy a tán kevésbé ismert, Vas megyei Szentpéterfa által kapott Communitas Fidelissima (Leghűségesebb Falu), valamint az ugyan kicsit korábbi, 1919. január 29-i „csehkiverés” okán a Civitas Fortissima (Legbátrabb Város) címmel jutalmazott Balassagyarmat sem oldotta a fájdalmat, és a tényeket sem tudta enyhíteni: egyharmad országunk maradt, majdnem arányosan egyharmadnyi lakossággal, ha az előző történelmi formátum lélekszámához hasonlítjuk.

A Tamásival azonos megyében, Tolnában található Bátaszék hasonló emlékművén is vannak számbeli eltérések az előbbiekhöz képest, amely különbözőségnek néhány más okára szintén választ lertünk töprengéseink során: így lehetett az emlékművi adategyeztetés dilemmája az egyes nemzetrészek földrajzi összetettsége, azaz hogy mit vettek figyelembe, s milyen súllyal vagy szándékkal, mint például az égtáji felosztásnak is megfelelő Felvidék, Délvidék esetében. Utóbbinál ez különösen kényes a volt jugoszláv tagállamok miatt, vagy a magyar részről is külön kezelt s említett Kárpátalja a változó csehszlovák, orosz, majd ukrán beszámítás okán. Trianon korában még belefért mindez a Felvidék-fogalomba a Pozsony alatti Csallóközzel együtt. Ha ezeket figyelmen kívül hagyja a láttelező, könnyen megtéved. Végül az lesz belőle, hogy megbízhatatlanok az adatok, summaként pedig elnagyolt képet kapunk, elnagyolt következtetésekkel.

Tehát a bátaszéki emlékmű a területi számok mellett az alábbi lakossági adatokat is „hozza”, újabb vitaalapként vagy tanulságul:

Erdély	103 100 km ²	1 790 000 lakos
Délvidék	63 300 km ²	600 000 lakos
Felvidék	62 000 km ²	1 100 000 lakos
Őrvidék	4 000 km ²	26 000 lakos

(gyaníthatóan együtt Kárpátaljával)

Mindeme számokból is látható, hogy a trianoni szerződés nem a „béke”, hanem az örökös békétlenség forrása volt, hiszen nem vette figyelembe a családi, földrajzi és arányossági szempontokat. Inkább volt tudatos csonkítás, tönkretétel és durva tiltások sora, s hogy csak egyetlen emeljünk ki

közülük, például a vasútépítés alapvető gazdasági igényét: Magyarország nem építhetett többé egy sínpárnánál többel rendelkező vasútvonalakat...

Ám különös módon kezelték Ausztriát, korábbi Monarchia- és „tettetársunkat” (hiszen ebbeli minősége aligha vitatható). Miközben legkeletibb tartománya, Burgenland is kap egy harapásnyit belőlünk, szomszédunkat nem sújtja jelentős büntetés. A kisebbik német nyelvű (!) államot az 1938. március 12-én végrehajtott Anschluss („csatolás”) révén a (nota bene: osztrák születésű) Hitler által vezérelt fasiszta haderő könnyedén beveszi, lelkes fogadtatás közepette. Az akkor készült fényképek összetéveszthetők a '38-as bécsi döntést követő terület-visszacsatolások lovas magyar fotóival.

Osztrák szomszédunk más szempontból is „megér egy misét”, nevezetesen a II. világháborús végkifejlet okán. Tudvalévő, bár talán mégsem köztudott, hogy Ausztriát és Bécset szintén a diadalmas Vörös Hadsereg szabadította fel (mondható ez így ma?), de ők komolyan is vették eme tényt (kegyelet vagy tudomásulvétel címén), ugyanis fővárosuk egyik legszebb terén máig ott látható egy zászlót szorongató hatalmas katonaszobor a szökőkút szomszédságában, amelyhez hasonló szobrot mi lelkes egyetértéssel döntöttünk (volna) porba. A *Heldendenkmal der Roten Armee* alakja húszméteres oszloptalazatról tekint le a bécsi Schwarzenbergplatzra, s még mindig áll...

Trianont Moháccsal felérő vereségként is szokták emlegetni, avagy második Mohácsként, noha érték súlyos csapások a korai magyar államot is, de nem ekkora területvesztéssel és lélekszámcsökkenéssel. Persze az elszakított családok, az elvitt-tönkretett gazdasági ágazatok akkor minden jövőképtől is megfosztották a nem főbűnös, háborút ki nem robbantó magyar nemzetet. Talán csak kapóra jött a „hajdan erős magyar” kivéreztetésének csábító és közeli lehetősége...

S hogy mit gondoltak erről a Trianon körüli években például a kortárs magyar líra későbbi legjobb alkotói? Csak két sarokpontot emelünk ki, kellő távolságban egymástól, életkorban, habitusban, szociális miliőben egyaránt.

József Attila erősen ifjúkori, majdnem zsenge értékű verséből, a *Nem, nem soha* címűből az utolsó strófát idézzük. A vers maga évtizedekig nem volt hozzáférhető, azaz publikus, főként kényelmetlen politikai üzenete s részben a későbbi költői erő (s persze a szocialisztikus kötődések) még kevésbé jelen lévő volta miatt:

*Nem lesz kisebb Hazánk, nem, egy arasszal sem,
Úgy fogsz tündökölni, mint régen, fényesen!
Magyar rónán, hegyen egy kiáltás zúg át:
Nem engedjük soha! soha Árpád honát!*

(1922 első fele)

Az egészen más indíttatású, polgári származású s József Attilánál idősebb, a későbbi magyar költészetre a Nyugat egyik szerkesztőjeként is hatalmas befolyással bíró Babits Mihály közel egy időben (1923. június), hasonló indulattal veti papírra megrendült sorait, például a *Csonka Magyarország* című versében – ebből is csak az utolsó szakaszt idézzük:

*Ti eldobtátok a trombitát
de a trombita zeng tovább,
zeng, nem a ti kezetekben,
hanem a vízben, a hegyekben,
Erdélyben, felvidéken,
az égen,
s bennem!
Én sose mondtam: „Dönt majd az erőszak!” – most mondhatom,
„Nem! nem!”*

És álljon itt az eltérő műfaj s hevület okán egy érvelő újságcikk részlete is, jelesül a francia, párizsi kiadású lap, a *Le Temps* 1927. október 16-i számából, a mi magyar közhangulatunk és objektívebbé tehető látásunk ellenpontozására, a korabeli hírek és hangulati hullámzások aláhúzásaként is:

„Érthető, hogy a magyar nép nem nyugszik bele a vele történt állítólagos (?) igazságtalanságokba. A dolgok természetéből folyik azonban, hogy a legyőzöttek mindig lázonganak a velük elfogad-

tatott békefeltételek ellen. Egy valóban nemzetközi politikát azonban nem lehet az érzelmekre építeni... Az a kampány, amelyet némelyek a trianoni szerződés revíziója érdekében folytatnak, tisztán teoretikus és kilátástalan, de alkalmas arra, hogy Magyarország szomszédai között nyugtalan-ságot tápláljon...” (forrás: Huszadik Század, 1946. október).

Tanulságos összefoglalás a ma számára is.

Tegyük hozzá, hogy a döntés kikerülése és realizálása idején a különböző források és megszólalók, köztük jelentős beosztású kortárs külföldi politikusok, olykor miniszterek is adtak alapot bizonyos, hangos vagy csendes reményeknek, hol magánbeszédben, hol éppen hivatalos nyilatkozatban. Egy biztos: távolról sem volt olyan egyértelmű, hogy mindenféle irredenta gyanú vagy túlbuzgó revízió nélkül is teljességgel reménytelen a ránk nézve alapjában kegyetlen békeszerződés valamilyen fokú felülvizsgálata, s utóbb ezt igazolták vissza az említett alkalmi s kisebb határkorrekciók, a heves tiltakozások vagy egyenesen fegyveres felkelések, visszafoglalási kísérletek, olykor pár sikeres-leleményes egyéni akció, területileg sem egységes régiókban, településeken, kijelölt határvonalak mentén.

(S még egy elgondolkodtató elem vagy érv – mi mellett is? Az SS-Wehrmacht a Harmadik Birodalom totális megvalósítására elfoglalja majd a fél világot, a végtelen, Európát s Ázsiát is részben jelentő Oroszországtól a nagyon déli Afrikáig... A második világháború győztes hatalmai többek között azzal büntették a másodszori háborús „csínytevőt”, hogy átmenetileg lekapcsolták róla az NDK-nak hívott szocialista képződményt, hogy aztán – éppen negyvenedik születésnapján – megszünjék az ominózus fallal együtt, s visszaadják az addigi NSZK-nak, nyolcvanmillióra hízva az egykor félelmetes és erős államot. Igaz, ebben jelentős szerepe volt Gorbacsov szovjet elnöknek, s mi is segítettünk a kerítés lebontásában... Ezzel együtt fölöttébb tanulságos történet, főleg tárgyunkkal való összevetésben.)

Ilyen korabeli közhangulat ismeretében kell és szabad mai szemmel értékelnünk a százéves eseményeket és eredményeket, mert akadnak talán nem kellő súllyal mérlegelt, korabeli körülmények s indokok is. Több angolszász s néhány francia delegációtag, a történekről később visszaemlékezve, vélekedett akként, hogy a magyarokat érintően bizonyos túlzás volt a számonkérés ennyire kegyetlen és békétlenségeket megelőlegező formája, és nem kevesen gondolták úgy, hogy háborúskodáshoz is vezethet az egymás kárára történő gazdagodás a volt és új szomszédok között. Nézetünk szerint ebbe belefér a „lelki hidegháború” is az állandó kiszámíthatatlansággal és a hullámzó külpolitika, miközben nem erre lenne szüksége sem a régióknak, sem a kontinensünknek, legfőképp nem Magyarországnak. Mert kapni jó, és úgy tűnik, elvenni sem akkora szégyen, ha mások asszisztálnak hozzá.

Dolgozatunk másik, rövidebb tárgyának ígért, közkedvelt fordulattal csak a soproni népszavazásként emlegetett korrekciós kezdeményezés, avagy megmentő kísérlet ennél „kisebb falat”, és ugyancsak tanulságos s részben szerves része a Trianonnal kapcsolatos fejleményeknek: ez a közismerten 1921. december 14–16. között lebonyolításra került aktus a Trianon végrehajtási utasításának is tekinthető velencei jegyzőkönyv szerint zajlott. Sopron és városkörnyéke, jelesül nyolc község népszavazáson dönthette el a trianoni ítélet utáni hovatartozását, s elsőre – éppen a részben már tárgyalt körülmények ismeretében – csaknem meglepő az engedmény, no meg az egyenkénti eredmény is, de erről később... S bár végül is mindössze 257 km²-ről volt szó, jó egy évvel (!) a végzetes döntés után ez már akkori és mai nézőpontból is területi revízióként értelmezhető, ráadásul hivatalos határozat adott módot erre, miként az eredményt is hivatalos jelentés (az ún. Villani BERICHT) szentesítette még ugyanazon év végén, a magyar–osztrák határmegállapodás részeként. (Vö. ifj. Sarkady Sándor a nyugat-magyarországi felkelésről és e népszavazásról szóló tanulmányával, a népszavazást ugyanis pár hónappal előtte több hónapig tartó fegyveres felkelés előzte meg...) A béketervezet kiöltői nyilván tartottak a be is következett elégedetlenségtől és lázongásoktól, s talán ezért is volt tapasztalható némi engedékenység, ugyanakkor egy-egy sikeres és a régi hazához tartozást megerősítő eredmény ugyanilyen veszedelmes példa is lehetett az ellenőrök s kiküldőik számára.

A népszavazásban érintett, abba bevont települések felsorolása ma sem lehet érdektelen: Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagycenk, Sopron és Brennbérgbánya, Sopronbátfalva. Ma is nagyon tanulságosak a népszavazás végszámai, a településenkénti végeredmények,

ugyanis az érintett régió 65,08%-a voksolt Magyarország mellett, ami elsőre majdnem kétharmad, ám amíg a városban 72,7% volt a „hazahúzó” aránya, a kis településeken bizony meglepő eredmények születtek, s ez talán nem is köztudott vagy megnyugtató. A nyolc községben voksolók 54,6%-a Ausztriára adta szavazatát.

Mindezek ismeretében a 70% feletti pozitív soproni eredmény volt meglepő – éppen a szórt falusi szavazatok tükrében. Mindössze – s ezt itt most kétszeresen is hangsúlyozzuk – három környező község szavazott Magyarország mellett Sopron városán kívül ama nyolcból: Nagycenk (a Széchenyihez való kötődés alapján talán érthetően), Fertőboz és Kópháza... Ausztriára a legmagasabb arányban Harkán szavaztak. Végül a soproni arálynak hála a magyar államhoz tartozónak ítélték a teljes nyolcfalvas régiót. (A főleg Vas megyei falvakban bekövetkező további sikeres népszavazások is ígéretesek voltak a sikeres példa nyomán, de ezek tárgyalása most nem feladatunk.)

Felvetődhetnek egyéb kérdések is e népszavazások ténye, lehetősége és részeredményei alapján, nevezetesen az egyes Felügyelő Bizottságok jogköre, hozzáállása, engedékenysége, a tapasztalatokból leszűrt következtetései bizonyos veszélyes körülmények okán, és persze a határvonalakat meg- és újrarajzolók hozzáállása kapcsán is. Mindez arra bizonyíték, hogy ekkora horderejű ügyekben is számít a pillanatnyi szubjektivitás vagy éppen a véletlen...

Szubjektív gondolatokat ígértünk tanulmányunk címében – bár átgondolatlan túlzásoktól tartózkodva, de nem eltagadva nyilvánvaló és valahol különösnek tetsző tényeket –, hol saját legújabb kori történelmünk, hol a nemzetközi politika fénytörésében. Bár Trianon rengetegszer „megkísérett” ügy, ténye, számos kérdése és hordaléka máig fájó dilemma, úgy vélhetjük: még mindig vannak olyan, nem kellő mélységben feltárt részletek és hangsúlyok, amelyek közelebb vihetnek legalább jogi és lelki megközelítések elfogadásához, s ha létezik ilyen, a történelmi igazság feltárásához és érvényesítéséhez.

Mindig azt tanultuk, azt hirdettük, hogy az idő az igazságnak és a jó erkölcsnek dolgozik. Olykor úgy tűnt, ez nem feltétlenül érvényesül, vagy csak nagyon lassan, szinte észrevehetetlenül. Ám a magyar tehetséges és kitartó, mondhatni, túlélő fajta. Ez éltessen bennünket s magyarjainkat szerete a világban és kitüntetett módon Kelet-Közép-Európában.

ADY JÓZSEF, Cím nélkül, 1980, linónyomat